

ВІДГУК

офіційного опонента кандидата економічних наук, доцента **Усюк Тетяни Вікторівни** на дисертаційну роботу **БІЛЯНСЬКОГО Юрія Олександровича** на тему *“Інституційне забезпечення розвитку зовнішньоекономічної діяльності аграрних підприємств в умовах євроінтеграції”*, подану на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.00.04 – економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності)

Результати дослідження, представлені у поданій до захисту дисертації *Білянського Юрія Олександровича “Інституційне забезпечення розвитку зовнішньоекономічної діяльності аграрних підприємств в умовах євроінтеграції”*, є актуальними і присвячені розв’язанню важливих для аграрного сектора економіки науково-теоретичних і практичних проблем.

Актуальність теми дисертації та її зв’язок з науковими програмами, планами, темами. У сучасних умовах розвитку світового господарства та значного посилення ролі інтеграційних процесів у формуванні зовнішніх стратегічних орієнтирів країн є визначальною детермінантою визначення державами орієнтирів зовнішньоекономічного та торговельного вектору розвитку, що є основою зростання економіки, формування потужного експортного потенціалу. У свою чергу це також сприяє диверсифікації виробництва, обміну та споживання агропродовольчої продукції, посиленню її конкурентних переваг, підвищенню якості тощо. Відповідно структурні зрушення, які відбулися в сучасних міжнародних економічних відносинах, зумовили зміну кон’юнктури ринку агропродовольчих ресурсів не лише в кількісних, але й якісних параметрах; загострення конкуренції та коливання цін; зміну попиту та пропозиції на глобальному аграрному ринку. У таких умовах виникають точки біфуркації, що, свою чергу, стимулюють зміну неформальних інституцій, формування нових конфігурацій та чинників щодо розвитку сучасних напрямів торгівлі та структурних зрушень у експортно-імпортних операціях.

У той же час сучасні інституційні аспекти розвитку суб’єктів аграрного бізнесу свідчать про необхідність формування принципово нових підходів щодо інституційного забезпечення, підтримки і регулювання зовнішньоекономічної діяльності в умовах європейської інтеграції. У свою чергу це пояснюється тим, що у результаті проведеного реформування аграрного сектора економіки України, зважаючи на його фрагментарність і непослідовність, створена така інституційна система, складові якої хоча і визначають “правила” гри у рамках інституцій формального й неформального змісту, проте мають конфліктний характер при їх застосуванні на практиці.

Зважаючи на постійне удосконалення інституційного забезпечення, аграрні підприємства є як теоретично, так і практично “віддалені” від реалій

розвитку інституційних детермінант та необхідності впроваджувати зміни інституційного спрямування. Відтак, активізація зовнішньоекономічної діяльності суб'єктами аграрного бізнесу суттєво підвищить ступінь їх готовності до участі у формуванні правового поля, обмежень та приписів соціально-економічного характеру або ухваленні рішень щодо імплементації інституційних змін в контексті реалізації Угоди про Зону вільної торгівлі між Україною та ЄС. Тому науково-теоретичні узагальнення та практичні рекомендації дисертанта щодо інституційного забезпечення розвитку зовнішньоекономічної діяльності аграрних підприємств в умовах євроінтеграційного вектору розвитку України, зважаючи на недостатність вивчення проблеми і наявність дискусійних моментів, є надзвичайно актуальними, важливими та об'єктивно виправданими.

Дисертаційну роботу на тему "Інституційне забезпечення розвитку зовнішньоекономічної діяльності аграрних підприємств в умовах євроінтеграції" виконано відповідно до плану науково-дослідних робіт економічного факультету Подільського державного аграрно-технічного університету за темою "Формування стратегії та пріоритетів інноваційного розвитку аграрного сектору економіки в умовах глобалізації" (номер державної реєстрації 0114U007032), де автором визначено теоретичні засади та практичні рекомендації щодо напрямів активізації зовнішньоекономічної діяльності аграрних підприємств з врахуванням інституційних змін та підвищення їх конкурентоздатності в умовах євроінтеграції.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій. Достовірність отриманих результатів, висновків і пропозицій підтверджується застосуванням у дослідженні системного підходу, значною кількістю опрацьованих наукових джерел, матеріалів статистичної звітності та застосуванням загальнонаукових і спеціальних методів дослідження, зокрема: описово-аналітичного методу, системного підходу, методу аналізу і синтезу, методу систематизації, графічного методу, методу динамічних рядів і структурного аналізу, методу вартісного аналізу, методу порівняння, методу усереднених бальних оцінок, методу наукового узагальнення.

У результаті проведеного дисертаційного дослідження автором здійснено теоретичні узагальнення, що сприяють науково-прикладному вирішенню проблем розвитку зовнішньоекономічної діяльності аграрних підприємств в умовах інституційних змін та євроінтеграційного курсу України. Одержані результати дисертаційного дослідження доповнюють економічну науку теоретичними та практичними положеннями щодо формування інституційного забезпечення, в цілому, та розвитку зовнішньоекономічної діяльності аграрних підприємств в умовах євроінтеграції, зокрема.

Дисертантом належним чином сформульовано мету дослідження, яка полягає в поглибленні теоретичних та методичних положень і розробці практичних рекомендацій щодо удосконалення інституційного забезпечення зовнішньоекономічної діяльності аграрних підприємств в умовах

євроінтеграції. Об'єктом дослідження визначено процеси інституційного забезпечення зовнішньоекономічної діяльності аграрних підприємств в умовах євроінтеграції. У даному контексті предметом дослідження є теоретико-методичні та практичні засади інституційного забезпечення ефективності зовнішньоекономічної діяльності аграрних підприємств в умовах поглиблення євроінтеграційного процесу. Відтак, визначеної мети дисертантом досягнуто, поставлені завдання виконано.

Висновки і пропозиції дисертанта сформульовано за результатами особистих досліджень та одержано на основі застосування системного й порівняльного аналізу економічних явищ, використання розробок вітчизняних і зарубіжних вчених, законодавчих та нормативних документів; заключні положення дисертації достатньою мірою апробовані та спрямовані на підвищення ефективності зовнішньоекономічної діяльності аграрних підприємств в умовах адаптації до інституційних змін.

Достовірність і новизна наукових положень, висновків і рекомендацій. Наукові положення, висновки та рекомендації, викладені в дисертаційній роботі Білянського Ю. О., базуються на системному підході до аналізу і діагностики об'єкта дослідження. Дисертація за змістом, сутністю, структурою та оформленням повністю відповідає вимогам до дисертацій відповідного типу, які визначені уповноваженим органом з атестації кадрів вищої кваліфікації, та містить вступ (с. 15-24), три розділи (с. 25-218), висновки (с. 219-222), список використаних джерел (с. 223-234), додатки (с. 235-287).

У дисертаційному дослідженні здійснено теоретичне узагальнення та презентовано нове вирішення науково-практичного завдання щодо інституційного забезпечення розвитку зовнішньоекономічної діяльності аграрних підприємств в умовах євроінтеграції. Відтак, дисертаційна робота характеризується логічною, завершеною структурою та послідовною побудовою, повною мірою висвітлює зміст визначених розділів.

У *першому розділі* (с. 25-90) "Теоретичні засади інституційного забезпечення зовнішньоекономічної діяльності аграрних підприємств" досліджено сутність та структуру інституційного забезпечення зовнішньоекономічної діяльності аграрних підприємств; здійснено систематизацію підходів та індикаторів виміру інституційних характеристик зовнішньоекономічної діяльності та визначено методи дослідження і оцінки впливу інституційних змін на ефективність зовнішньоекономічної діяльності підприємств.

У *другому розділі* (с. 91-155) "Аналіз інституційного середовища зовнішньоекономічної діяльності аграрних підприємств України" проаналізовано основні елементи системи інституційного забезпечення зовнішньоекономічної діяльності аграрних підприємств; досліджено особливості експортно-імпортних операцій аграрними підприємствами в умовах євроінтеграції; також здійснено детальну оцінку результативності інституційного забезпечення розвитку зовнішньоекономічної діяльності

аграрних підприємств в контексті реалізації Угоди про Зону вільної торгівлі між Україною та ЄС.

У *третьому розділі* (с. 156-218) “Напрями удосконалення інституційного забезпечення зовнішньоекономічної діяльності аграрних підприємств та їх результативність” визначено вектори удосконалення інституційного механізму посилення експортного потенціалу аграрних підприємств в умовах євроінтеграції, доведено необхідність активізації визначених чинників активізації зовнішньоекономічної діяльності підприємств аграрного сектору економіки України в умовах євроінтеграції; розроблено рекомендації щодо удосконалення механізму державно-приватного партнерства в агробізнесі у частині виокремлення інститутів виконання та розробки законодавчих процедур, захисту прав власності і т.д. та критеріїв оцінки інституційного середовища України відносно показників ефективності державного управління.

Ключовим акцентом формування елементів наукової новизни дисертаційної роботи визначено обґрунтування теоретико-методологічних положень та розробку практичних рекомендацій щодо удосконалення інституційного забезпечення розвитку зовнішньоекономічної діяльності аграрних підприємств в умовах євроінтеграції.

Найвагомішим результатом дисертаційної роботи теоретико-методологічного плану є запропонований автором підхід до визначення комплексних показників і індикаторів, за допомогою яких здійснюється якісне та кількісне оцінювання впливу елементів інституційної системи на розвиток й ефективність зовнішньоекономічної діяльності аграрних підприємств, в цілому (§ 1.2., с. 64-65), та організації виробництва сільськогосподарської продукції на експорт в умовах євроінтеграції (§ 2.2., с. 114-115). У свою чергу це дозволило поглибити методичні підходи щодо оцінки впливу інституційних змін на ефективність зовнішньоекономічної діяльності аграрних підприємств (§ 2.2., с. 80-82) та обґрунтувати інституційний механізм розвитку й активізації виробництва агропродовольчої продукції на експорт на основі розрахунку інтегрального показника, з урахуванням усереднених бальних оцінок розвитку сфер виробництва, споживання й міжнародного обміну (§ 3.1., с. 156-177).

До вагомих результатів, які мають науково-прикладний характер, варто віднести: інституційно-організаційний механізм активізації зовнішньоекономічної діяльності аграрних підприємств, який включає переваги у наявності інститутів та нормативно-правової бази регулювання міжнародного обміну, стандартів, сертифікації та маркування експортних сільськогосподарських товарів (§ 3.1., с. 160-162); запровадження ефективного інструменту ринкового контролю за якістю сільськогосподарської продукції на внутрішньому ринку за умов посилення глобальної конкуренції, що забезпечується комплексом заходів спрямованих на впровадження нової техніки й технологій виробництва, зменшення обмежень та технічних й адміністративних бар'єрів в процесі обміну,

підвищує міжнародну конкурентоспроможність української сільськогосподарської продукції (§ 3.3., с. 170-176).

Зазначені результати характеризуються науковою новизною та практичною значимістю. Заслужують на увагу також положення дисертаційної роботи, які стосуються уточнення трактування понять “інституційно-структурна трансформація середовища зовнішньоекономічної діяльності” (§ 3.3., с. 200-202), в якому важливою видається ознака формування експортного потенціалу підприємств на основі визначення впливу елементів інституційної системи. Досягненням Білянського Ю. О. слід також вважати й те, що ряд отриманих ним результатів спонукає до подальшого наукового пошуку у частині визначення нових методів та інструментів удосконалення інституційного забезпечення розвитку зовнішньоекономічної діяльності аграрних підприємств в умовах євроінтеграції.

Дисертаційне дослідження є самостійно виконаною роботою, в якій висвітлений авторський підхід до вирішення існуючих проблем інституційного забезпечення розвитку зовнішньоекономічної діяльності в умовах євроінтеграції. Основні теоретичні положення, методичні підходи, висновки і практичні рекомендації сформульовані автором дисертації самостійно. Отже, новизна наукових положень, висновків і рекомендацій, що розкриті у дисертаційній роботі Білянського Ю. О., є достовірними та обґрунтованими.

Повнота викладу результатів дослідження в опублікованих працях. За темою дисертаційної роботи опубліковано 12 наукових праць загальним обсягом 5,2 друк. арк., у т. ч. 8 наукових праць, в яких опубліковані основні результати дисертації, у т. ч. 5 статей у наукових фахових виданнях України, 3 статті – у наукових фахових виданнях України, що включені до міжнародних наукометричних баз даних, 4 тези наукових доповідей.

Зміст автореферату повністю розкриває базові положення, висновки і пропозиції, що наведено в дослідженні. Характер видань і зміст наукових праць відповідають вимогам атестаційної колегії МОН України, пропонованим для повноти висвітлення отриманих результатів дисертаційної роботи на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.00.04 – економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності).

Зазначене вище і детальне вивчення дисертації та наукових праць Білянського Ю. О. дозволяє зробити висновок, що результати дисертаційного дослідження оприлюднені до захисту дисертації.

Відповідність дисертації встановленим вимогам. Дисертаційна робота Білянського Ю. О. на тему “Інституційне забезпечення розвитку зовнішньоекономічної діяльності аграрних підприємств в умовах євроінтеграції” за своїм змістом, рівнем наукової новизни, систематизацією матеріалу, висновками та пропозиціями є завершеним та самостійно

виконаним науковим дослідженням. Робота характеризується логічною, завершеною структурою та послідовною побудовою, повною мірою висвітлює зміст визначених розділів. Дисертація виконана в межах визначених теми, мети і завдань; отримані науково обгрунтовані та прикладні результати щодо забезпечення розвитку зовнішньоекономічної діяльності аграрних підприємств в умовах євроінтеграції та сучасного рівня інституційного забезпечення, є певним внеском для розвитку економічної науки. За своєю структурою наукова робота відповідає вимогам, що висуваються до кандидатських дисертацій. Пропозиції, методики і наукові положення детально розроблені та доведені до придатності для упровадження в практику аграрних підприємств, що підтверджується відповідними довідками.

Тема дисертації, визначені дисертантом предмет і об'єкт дослідження, перелік поставлених та вирішених наукових і прикладних завдань, також у їх відповідності винесена на захист наукова новизна, запропоновані на розгляд загальні висновки, обсяг друкованих праць та їх кількість відповідають вимогам МОН України до дисертацій, представлених на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.00.04 – економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності). Автореферат підготовлений згідно з поставленими вимогами і в цілому відображає зміст і структуру дисертації. Порівняння змісту автореферату і основних положень дисертації дозволяє стверджувати про їх ідентичність.

Структура і зміст дисертаційної роботи. За структурою, змістом і оформленням робота відповідає встановленим вимогам. Дисертація складається із анотації, вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел, додатків. Загальний обсяг дисертації становить 222 сторінки основного тексту і містить 31 таблицю, 25 рисунків та 24 додатки. Список використаних джерел налічує 164 найменування та розміщений на 12 сторінках.

Цінність результатів дослідження для науки і практики. Висвітлені у дисертаційному дослідженні положення та рекомендації є підґрунтям для розв'язання теоретичних і практичних проблем інституційного забезпечення розвитку зовнішньоекономічної діяльності аграрних підприємств в умовах євроінтеграції. Практичне значення одержаних результатів полягає в можливості їх впровадження у діяльність суб'єктів агробізнесу. Так, зокрема, дослідження автора використані у діяльності: приватного сільськогосподарського підприємства ПП "ЛЕОН-АГРО 2011" Хмельницької області, Кам'янець-Подільського району (довідка № 13 від 3 червня 2020 р.), ТОВ Корпорація "КОЛОС-ВС" Тернопільської області, Бучацького району (довідка № 164 від 25 червня 2020 р.), "Рогатинської птахофабрики" приватної науково - виробничої компанії "Інтербізнес" Івано – Франківської області, Рогатинського району (довідка № 10/6 від 12 червня 2020 р.), ТзОВ "БУЧАЧАГРОХЛІБПРОМ"

Тернопільської області, Бучацького району (довідка № 19/10/6/20 від 19 жовтня 2020 р.), Сокирянською районною радою Чернівецької області (довідка № 02.01-40/40 від 21 вересня 2020 р.). Теоретичні розробки та методичні рекомендації дисертанта використані також в освітньому процесі при викладанні дисциплін “Ділове адміністрування”, “Керівник адміністративної служби”, “Аграрний менеджмент” (довідка № 71-10-396 від 15 жовтня 2020 р.).

Дискусійні положення та зауваження до дисертаційної роботи.

Структура і зміст дисертаційної роботи загалом узгоджуються з її назвою, метою і завданнями. Завдання дослідження виконані, мета досягнута, що дає підстави оцінити її позитивно. Разом з цим складність та багатоплановість об'єкта і предмета дослідження зумовлюють дискусійність ряду положень дисертації, при тому окремі з них викликають зауваження:

1. Об'єкт дисертаційного дослідження автор визначає, як “процеси інституційного забезпечення зовнішньоекономічної діяльності аграрних підприємств...” (с. 18 дисертації, с. 2 автореферату). Однак в тексті дисертації автор більшою чи меншою мірою розкриває зміст понять “інституційне середовище”, “інституційна система”, “інституційна характеристика” тощо, що підтверджено і у загальних висновках (с. 219 дисертації, с. 14-14 автореферату). Таке вільне трактування теми, мети, об'єкта та предмета дослідження є досить незрозумілим. У даному контексті робота б значно виграла, якби було представлено авторське трактування поняття “інституційне забезпечення зовнішньоекономічної діяльності” та визначено, які саме інституційні чинники забезпечують, або стримують участь суб'єктів аграрного бізнесу у розвитку експортно-імпортних операцій в умовах євроінтеграції.

Також автор у тексті дисертації вільно оперує, а в деяких випадках і ототожнює, категорії “ефективність” і “розвиток”, однак цього робити не варто у силу сутнісних відмінностей між ними.

2. Методологічне розмежування основних понять теорії інституціоналізму дало б змогу сформулювати загальне розуміння таких дефініцій як інститут та інституція на основі виокремлення характерних для них ознак, які автор у деяких положеннях дисертаційної роботи ідентифікує. У свою чергу це дозволило б визначити, які основоположні елементи інституційного забезпечення формального і неформального змісту структурують діяльність аграрних підприємств-суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності, тобто створюють інституційний базис правового, соціально-економічного, інформаційного, екологічного та ін. спрямування. Виходячи із зазначеного, автору доцільно було б, окрім складових інституційного середовища та сфер їх впливу (с. 35 дисертації, с. 7 автореферату) визначити і основні інституційні складові, безпосередньо інституції, які впливають на визначені у дисертації процеси розвитку зовнішньоекономічної діяльності аграрних підприємств в умовах євроінтеграції.

3. Позитивною рисою дисертації слід вважати оцінку результативності інституційного забезпечення євроінтеграційних процесів у зовнішньоекономічній діяльності аграрних підприємств, зокрема акцентовано на конкурентних перевагах окремих видів експортоорієнтованої сільськогосподарської продукції. Однак, в роботі варто було б оцінити зовнішньоекономічні ризики інституційного характеру. Це обумовлено тим, що на ринку ЄС діють досить чіткі інституційні умови, правила та обмеження при імпорті сільськогосподарської продукції, нівелюючи якими українські суб'єкти аграрного бізнесу втрачають перспективні ринки збуту, потрапляючи таким чином до інституційних "пасток".

4. Враховуючи складність методики оцінювання інституційного забезпечення розвитку зовнішньоекономічної діяльності аграрних підприємств автор пропонує розраховувати загальний індекс якості інституційного середовища (с. 64 дисертації) та пропонує на цій основі математичну модель гравітаційного типу, що за свою суттю є досить важливим аспектом даного дослідження та могло б бути елементом наукової новизни. Водночас, не зрозумілими залишаються ряд тверджень автора: 1) в одному з елементів наукової новизни (с. 20 дисертації, с. 3 автореферату) зазначено, що розрахунок інтегрального показника здійснено з врахуванням усереднених бальних оцінок розвитку сфер виробництва, споживання та міжнародного обміну. Однак в тексті дисертації такі положення не знайшли відображення; при цьому дисертант використовує значну кількість інших інтегральних індексів, показників та індикаторів (додаток Ф); 2) отримані результати моделювання в роботі не мають конкретної числової, або навіть описової інтерпретації, що не дає змогу визначити якість інституційно середовища розвитку зовнішньоекономічної діяльності аграрних підприємств. З огляду на зазначене, дослідження мало б вищий рівень об'єктивності та валідності у випадку поєднання кількісних оцінок, економіко-математичного та експертного методів досліджень, або ж, в іншому випадку, автору доцільно було б запропонувати параметри, за якими можна було б якісно оцінити інституційне середовище країни, діяльність інститутів й інституцій (с. 160 дисертації, с. 12 автореферату).

5. У роботі підтверджено наукові постулати основоположників теорії інституціоналізму про особливу роль інституту держави у перетвореннях аграрного сектора економіки, оскільки саме цей інститут має у своєму арсеналі такі важелі управління, як адміністративні методи підтримки сільськогосподарських товаровиробників, так і економічні важелі непрямого впливу, що створюють необхідне середовище їх функціонування. Однак, доцільно було б розширити пропозиції автора щодо вдосконалення заходів державного регулювання та стимулювання зовнішньоекономічної діяльності аграрних підприємств в умовах інституційних змін зумовлених євроінтеграційним вектором розвитку України.

6. Автор наголошує, що "інституційно-структурна трансформація зумовила формування сприятливих інституційних передумов для розвитку

експортоорієнтованої діяльності...” (с. 222 дисертації, с. 16 автореферату). Разом з цим, доцільним було б детально розкрити комплекс стимулюючих (стримуючих) заходів інституційного забезпечення розвитку зовнішньоекономічної діяльності аграрних підприємств в умовах євроінтеграції та ринкових “правил гри” не лише при експорті, але й при імпорті сільськогосподарської продукції.

7. Дисертаційна робота містить епізодичні упущення стосовно оформлення бібліографічних посилань, не позбавлена також технічних, стилістичних та редакційних погрішностей. Зокрема, невдалими є рис. 3.8 (с. 214 дисертації), який за своєю формою не несе ніякого змістовного наповнення. У тексті зустрічаються описки і повтори, також існує ряд неузгодженостей між текстом дисертаційної роботи та авторефератом у частині оформлення таблиць та назв розділів.

Водночас, зазначені дискусійні положення та зауваження відображають власну наукову позицію опонента і не заперечують можливості існування авторського бачення вирішення поставлених в дисертаційній роботі завдань, а також не є підставою для зниження її загальної позитивної оцінки.

ЗАГАЛЬНИЙ ВИСНОВОК

Дисертаційна робота **БІЛЯНСЬКОГО Юрія Олександровича** на тему *“Інституційне забезпечення розвитку зовнішньоекономічної діяльності аграрних підприємств в умовах євроінтеграції”* виконана на високому науково-теоретичному і методичному рівні, отримані в процесі дослідження наукові результати характеризуються новизною та мають практичну цінність.

Дисертація є самостійною, завершеною кваліфікаційною науковою працею, що за своїм змістом і якістю відповідає вимогам МОН України до дисертацій на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук у відповідності з пунктами 9, 11, 12, 13 “Порядку присудження наукових ступенів”, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 24.07.2013 р. № 567, у чинній редакції від 15.01.2016 р., а її автор – **БІЛЯНСЬКИЙ Юрій Олександрович** – заслуговує, з врахуванням результатів захисту, присудження наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.00.04 – економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності).

Офіційний опонент:

Керівник навчально-наукового центру організації освітнього процесу,

кандидат економічних наук, доцент

кафедри міжнародних економічних

відносин та європейської інтеграції

Поліського національного університету

Г. В. Усюк